

Parchomenko N. M. The doctrinal approaches to figuring out the judiciary legal acts' essence

It was found the legal nature, essence, concept and legal effect of the judiciary legal act's at the current stage of development of the rule of law in Ukraine.

At the moment, a legal science and legal practice has not the only approach to defining the application of the law by a court and judiciary legal acts.

Their legal force is not clearly defined in the Ukrainian legislation, but they are binding. Therefore, the new Ukrainian legislation is investigated, namely the implementation of such legal ties as exemplary case of enshrining the binding nature of the Supreme Court's judgements.

It was found out that the judicial practice, judicial doctrine and judicial precedent have the common nature.

They are the result of court's activity, but in doing so, they have the different forms and legal force, thus, their status in the legal system, system of law and legal sources also differ.

The judicial practice is primary to the judicial precedent and judicial doctrine, which result from the judicial practice and which are its manifestation.

The judicial doctrine could have as a binding nature as a nature of recommendations. The judgements in exemplary case is regarded as judicial doctrine, as one of efficient manifestation of judicial practice.

Therefore, the Supreme Court's attitude were strengthened, since it has to ensure unity of judicial practice.

Furthermore, the Supreme Court formulates the legal attitudes, that are binding. The court's judgements, that are not based on the legal attitudes of the Supreme Court, the High Specialized Courts, the regulations of Supreme Court's plenary, could be cancelled. So they are compulsory. They are the legal source at the formal legal level. Thus, judiciary's law-enforcement acts have the normative content. Thereby, a clear distinction between legal and individual acts disappear.

This is a judicial legislation. It results in the legal regulations, namely, judgements in an exemplary case or an order confirmed by the higher court.

Accordingly, at the moment there is a need to legalize the legislation power of the court, what must be done on the constitutional level. That is, the reality must be formally enshrined.

Keywords: doctrine, court, acts, legislation, precedent, exemplary case, practice, order, plenary, judgement.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-5

УДК 321.01; 342.2

*Олександр Васильович Батанов,
провідний науковий співробітник
відділу конституційного права
та місцевого самоврядування
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор*

**ДОКТРИНА СУЧАСНОГО УНІТАРИЗМУ:
ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ**

Постановка проблеми. Новітня конституційна історія України свідчить, що найбільш багатоаспектною і складною є проблема утвердження в Україні оптимальної форми державного устрою. У політико-правовій науці в цілому та сучасній конституціоналістиці дана проблема вже три десятиліття активно дебатуються ученими-державознавцями, політиками, громадськими діячами.

Попри незворотність курсу на формування України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової, унітарної держави, територія якої в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою (ст. ст. 1–2 Конституції України [14]), питання щодо форми державного устрою України, її адміністративно-територіальної організації, вирішення пов'язаних із ними національно-політичних, мовних та соціально-економічних проблем суспільства залишаються доволі дискусійною стороною політичного та правового життя сучасної України. Особливо болісно загострилися та актуалізувалися ці питання в умовах анексії АРК та збройної інтервенції Російської Федерації проти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі доктринальні проблеми сучасного унітаризму, адміністративно-територіального устрою та процесу у своїх працях досліджували такі сучасні вчені та експерти, як Ю. І. Ганущак, Б. П. Гдичинський, А. Б. Гетьман, Р. В. Губань, О. П. Іщенко, О. Л. Копиленко, В. В. Кравченко, І. О. Кресіна, В. С. Куйбіда, О. Г. Кучабський, І. Й. Магновський, В. І. Нудельман, Х. В. Приходько, С. О. Телешун, А. Ф. Ткачук та ін.

Мета статті. Метою даного дослідження є поглиблення доктринальних засад унітаризму як політико-правового-феномену, а також парадигмальної основи територіальної організації сучасної України.

Основні результати дослідження. В цілому проблема територіального устрою України виявилася чи не найскладнішим конституційним інститутом за всі роки незалежності української держави. По суті, у перші роки незалежності України взагалі не було вироблено чіткої як загально-теоретичної, так і нормативної стратегії щодо спрямування України в напрямку унітаризму.

Підтвердженням цьому було існування у певний час інституту Президента АРК, надання права Верховній Раді АРК приймати власні закони тощо. Лише Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади та місцевого самоврядування на період до прийняття нової Конституції України» [12] офіційно, хоч і дещо опосередковано, визначив унітарний вектор розвитку української державності шляхом закріплення прагнення до «створення надійних гарантій існування суверенної України, збереження цілісності та недоторканності її території» (Преамбула). Втім, це лише підтвердило закріплений у ст. 70 чинної на той час Конституції (Основному Законі) України принцип, згідно з яким «територія України є єдиною, неподільною, недоторканою і цілісною» [13].

Проте однозначне закріплення в Конституції України унітарної форми територіального устрою держави лише посилювало актуальність доктринальних проблем унітаризму та складність цієї тематики, загострило суперечливість підходів та діаметральність поглядів на питання і перспективи територіальної організації держави [5; 10; 20; 21; 31]. Показовою у цьому аспекті є позиція С. О. Телешуна, який ще у 2000 р. зазначав, що «закріплення в Конституції України унітарності нашої держави і водночас наявність у її складі адміністративної (а не національно-територіальної) автономії посилювало актуальність розробки теоретичних питань унітаризму та федералізму, перегляду самої концепції унітарної держави» [33, с. 2].

Водночас, попри доволі фрагментарний підхід до концептуальних проблем територіальної організації держави, в цілому загальний унітарний вектор державотворення був незмінним як у доконституційний, так і постконституційний період. Так, ще у Концепції нової Конституції України обґрунтовувалися засади конституційного ладу УРСР, зокрема послідовно вказувалося, що її «форма державного устрою – унітарна держава, до складу якої входить Кримська Автономна Радянська Соціалістична Республіка». При цьому зазначалося, що «територія Республіки є недоторканою і неподільною. Вона не може бути змінена або використана без її згоди. Питання територіальної цілісності України є виключним правом народу України» [19].

З часом, у Проекті Конституції України, винесеному Верховною Радою України на всенародне обговорення, не лише закріплювалося, що «територія України є єдиною, неподільною, недоторканою і цілісною. Питання про зміни території і державних кордонів України вирішуються лише загальноукраїнським референдумом» (ст. 7 проекту), а й чітко визначалося, що «Україна є унітарною державою», територіальний устрій якої «ґрунтується на засадах єдності, неподільності, недоторканності і цілісності державної території, комплексності економічного розвитку і керованості окремих її частин з урахуванням загальнодержавних і регіональних інтересів, національних і культурних традицій, географічних і демографічних особливостей, природних і кліматичних умов» (ст. 104 проекту) [15].

Попри відсутність систематизованих актів, які б забезпечували реалізацію конституційних засад територіального устрою та детально регламентували порядок вирішення питань адміністративно-територіального устрою, слід констатувати, що державна політика у сфері конституювання та гарантування унітарності вітчизняної державності, особливо після прийняття Конституції України, стала послідовною та однозначною. Так, у Концепції адміністративної реформи в Україні зазначалося, що «у процесі трансформації територіального устрою та системи місцевого самоврядування слід спиратися на національний досвід, а також на світову, насамперед європейську, практику», при цьому процес перетворень «доцільно здійснювати з урахуванням унітарної форми державного устрою, яка забезпечує збереження соборності України» [16].

У Концепції державної регіональної політики закріплювалося, що державна регіональна політика ґрунтується, поряд з іншими принципами, із врахуванням принципу «забезпечення унітарності України та цілісності її території, включаючи єдність економічного простору на всій території держави, її грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної систем» [18]. Також, серед принципів державної регіональної політики, закріплених у Законі України «Про засади державної регіональної політики» [8], вагомим місцем займає принцип унітарності, під яким розуміється «забезпечення просторової, політичної, економічної, соціальної, гуманітарної цілісності України» (ч. 1 ст. 3).

Нарешті слід звернути увагу на доктринальні положення державної мовної політики в Україні. Так, у Концепції державної мовної політики закріплювалося, що «повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації, єдності України» та встановлювалося, що одним з основних завдань цієї Концепції є сприяння «посилению функції державної мови як об'єднувачого і консолідаційного чинників в українському суспільстві, засобу зміцнення державної єдності України» [17]. У розвитку цих засад, у частині третьій ст. 1 Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», зазначається, що «державний статус української мови є невіддільним елементом конституційного ладу України як унітарної держави» [7].

Безумовно, визначення базових понять, що охоплюються загальною проблематикою державного ладу, державного устрою, територіального устрою (унітарності, автономії, територіальної організації влади та місцевого самоврядування, етнорегіональної, етнонаціональної та мовної політики, національно-державного будівництва тощо), знаходимо не лише в законодавстві, а і, насамперед, енциклопедичних та довідкових виданнях. Хоча підходи, методологічні засади до тлумачення відповідних понять та обсяг охоплення в них політико-правових реалій досить різні. Поглибленому дослідженню даної проблематики сприяють видання історико-політологічних і правових документів, збірників аналітичних оглядів та рекомендацій.

Проте комплексних досліджень проблематики унітаризму обмаль. Тривалий час науковці зверталися переважно до загальних проблем праводержавотворення, не диференціюючи їх, розглядали здебільшого атрибутику держави, її завдання та функції, а не її внутрішню організацію, з точки зору не лише форми, а й сутності та змісту. Основна увага приділялася питанням інституційного характеру – адміністративно-територіального устрою в його нормативно-правових та управлінських функціях.

Тому, попри наявність доволі фундаментальних праць [1; 22; 23; 28; 29], подекуди з доволі амбітними назвами, слід констатувати, що сьогодні у вітчизняній юриспруденції дослідження доктринальних проблем унітарної форми територіального устрою та в цілому унітаризму є доволі фрагментарним. Тема унітаризму досліджувалася переважно у контексті загальних проблем державного устрою, територіального устрою, порівняння з федеративною формою територіального устрою або в контексті продукування необхідності проведення адміністративно-територіальної реформи. Варто зазначити, що проблема унітаризму не була актуальною і в період існування Радянського Союзу, оскільки правники та ідеологи тогочасної доби намагалися, насамперед, обґрунтувати незаперечну легітимність існування такої федеративної держави, як СРСР.

Незважаючи на ці та інші проблеми конституційної теорії та практики, для кожної сфери наукового знання приходить час осмислення накопиченого знання як результату теоретичного засвоєння нею свого предмета, який набуває рис системності. По суті, йдеться про пізнання наукою самої себе, що є умовою її подальшого розвитку та утвердження реальної соціальної цінності. Думається, що прийшов такий час і для вітчизняної конституційної теорії державного устрою, концептуальним орієнтиром для якої мають стати засади класичного унітаризму.

У сучасній Україні накопичений вагомий масив спеціалізованих досліджень щодо окремих аспектів територіального устрою, адміністративно-територіального устрою та процесу, проблем територіальної організації публічної влади тощо. Водночас є низка питань, які є абсолютно новими для сучасної юридичної науки. Актуальність та складність осмислення питань спостерігається навіть на рівні використання певних понять і категорій та формулювання їх визначень. Зокрема таким поняттям, яке і на сьогодні ще не стало загальновизнаним та залишається малозрозумілим з точки зору сутності, змісту, принципів та функцій, є «унітаризм», яке використовується у наукових працях з питань конституційного права вкрай рідко.

Безумовно, одним з чинників тому є те, що сама наука конституційного права та конституційне знання багато у чому ще знаходяться у стадії свого переосмислення, а на їх основі доволі повільно

формуються нові наукові напрямки та навчальні дисципліни, які мають своїм предметом вивчення питань територіального устрою, адміністративно-територіального устрою та процесу, проблем територіальної організації публічної влади. Останні, скоріше є поодинокими прикладами проникнення інноваційних освітніх технологій у конституційне право і процес, ніж усталеною практикою [6]. Тому конституційне знання про державний устрій України, побудоване на принципах класичного унітаризму, лише складається. В стадії вкрай повільного та суперечливого формування знаходиться вітчизняна теорія та методологія унітаризму, відповідний категоріально-понятійний апарат тощо.

Водночас, не викликає сумнівів, що вже сьогодні має відбутися своєрідна «санація» наукової мови, її очищення від незрозумілих та неточних понять, їх подвійного тлумачення тощо. Усе це об'єктивно повинно розглядатися як передумова у дослідженні важливих проблем сучасного конституціоналізму. Дослідники актуальних проблем конституційного права та процесу мають переконатися, що аналіз понять не обмежується суто «терапевтичними» цілями. Досліджуючи важливі конституційно-правові категорії та способи їх використання, вчений-конституціоналіст тим самим концептуалізує конституційно-правову реальність. Значною мірою цьому сприятиме формування сучасного категоріально-понятійного апарату конституційного права, у якому такі поняття, як «унітаризм», мають стати одними з системоутворюючих.

Зрозуміло, що у науці конституційного права розвинутий сучасний категоріально-понятійний апарат не може сформуватися одномоментно. Це довготривалий та складний процес. По-перше, конституційно-правові поняття мають бути ув'язані в єдину збалансовану понятійну систему та, по-друге, синхронізовані з юридичними категоріями, які існують у суміжних юридичних науках, насамперед, адміністративного, муніципального, фінансового права та інших галузевих юридичних наук. До того ж, необхідно враховувати і те, що на сучасному етапі розвитку конституціоналізму та конституційного права пріоритетність відзначеної проблеми значною мірою обумовлена тією обставиною, що наука конституційного права знаходиться в стадії перманентного становлення, що, насамперед, пов'язане з тенденціями його політологізації, соціологізації, інформатизації, математизації та біологізації, стрімким розвитком в умовах інтернаціоналізації та міждержавної інтеграції. Формування цієї науки неодмінно впирається в наявний у обігу категоріально-понятійний апарат, у тому числі той, яким оперує чинне законодавство.

Однак, не викликає сумнівів, що чітко відпрацьована та синхронізована система конституційно-правових категорій може стати базою для концептуального вирішення багатьох проблем сучасності, особливо, проблем, пов'язаних не лише із територіальною організацією та функціонуванням публічно-владного апарату, розмежуванням функцій, предметів відання та повноважень різних органів, які здійснюють публічну владу, загальними проблемами державного та територіального устрою, реформування адміністративно-територіального устрою, а й конституційно-правовими проблемами захисту суверенітету України, збереження цілісності і недоторканності її території, національної безпеки і оборони. Адже захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу (ч. 1 ст. 17 Конституції України).

У цьому аспекті проблематика сучасного українського унітаризму набуває особливого звучання, актуальності та значення. Унітаризм як принцип конституційного ладу, форма державного устрою, філософія державності та право є універсальним інструментом розв'язання протиріч між центром та місцями, тенденціями централізації та децентралізації всередині відповідної унітарної держави. Питання унітаризму надзвичайно делікатні не лише у суто конституційно-правовому, політичному або адміністративному аспектах, а й у філософському розумінні, враховуючи, що вони стосуються інтересів загального (Українського народу та всієї української держави), особливого (територіальних громад) та окремого (громадянина).

Вважаємо, що напрями теоретичних досліджень, які переслідують мету виявлення загальних закономірностей, пов'язаних з адекватним розумінням сутнісних, змістових, аксіологічних, онтологічних, гносеологічних, функціонально-телеологічних та інших характеристик сучасного унітаризму мають колосальну цінність та актуальність, так як саме у теоретичних недоопрацюваннях у цій сфері знаходяться паростки більшості практичних проблем у конституційному житті сучасної України.

До того ж, основною больовою точкою доктрини сучасного унітаризму, власне кажучи, й є її категоріально-понятійний апарат, так як значна кількість конституційних норм та інститутів у сфері територіальної організації української держави запозичені здебільшого з радянської дер-

жовно-правової доктрини та ідеології, орієнтованої на власні, значною мірою відмінні від сучасних політико-правових процесів, категоріально-понятійні системи. Втім, істинно науковий аналіз конституційно-правової матерії неможливий без наявності необхідного гносеологічного інструментарію сучасного конституціоналізму, невід'ємним елементом якого є чіткий категоріально-понятійний апарат.

Перспективи модернізації соціально-економічної, політичної та правової систем українського суспільства у даний час визначаються не тільки об'єктивними закономірностями інноваційного розвитку держав в умовах глобалізації та європейської інтеграції, процесами зближення правових систем сучасності, а й необхідністю врахування у процесі формування вітчизняного конституціоналізму територіального фактора, розмаїття історичних, національно-культурних, геополітичних, економічних та інших особливостей розвитку державної території не лише як просторової основи реалізації суверенітету держави, її завдань та функцій, а і, насамперед, як фундаментальної конституційної цінності. У силу цього проблематика територіального устрою виводиться на осмислення не лише генезисних, структурних, інституційних, функціональних ознак держави, а й її аксіологічних, онтологічних, гносеологічних, комунікативних та інших характеристик. Це складне системне державно-правове утворення, що має (має мати) соціально-економічні, політичні, національно-етнічні, культурологічні й екологічні підстави.

Спроби зведення державного устрою до територіального або адміністративно-територіального поділу, які іноді мають місце у конституційній доктрині, а також у законодавстві та деяких законопроектних роботах, або інтерпретація конституційних правоположень про територіальний устрій за допомогою використання уявлень про державний устрій (у деяких наукових працях) є певним спрощенням, які не забезпечують вирішення ключових проблем державного будівництва – територіальної організації та територіальної дії державної влади, її структурної організації, співвідношення та співробітництва із публічними структурами громадянського суспільства та інститутами місцевого самоврядування і самоорганізації населення.

За такого отождествлення, змішування, взаємонакладення понять, по-різному може тлумачитися конституційна лексика, а звідси страждає законодавча логіка та техніка, що у свою чергу негативно віддзеркалюється не лише на організації та ефективності діяльності державної влади та місцевого самоврядування, а звідси – на якості публічних послуг, які надаються (повинні надаватися) населенню, а й у цілому стані вітчизняного унітаризму.

У цьому сенсі основна тенденція переосмислення традиційних правових категорій та понять, теоретико-методологічних засад загальноюридичної юриспруденції передбачає необхідність удосконалення доктринальних підходів до вивчення конституційно-правових проблем сучасного унітаризму.

Досвід проведення радикальних демократичних перетворень у правовій системі нашого суспільства вкрай повільний, але, втім, цілеспрямований рух до адміністративно-територіальної реформи свідчить про необхідність кардинального наукового переосмислення конституційно-правових проблем сучасного унітаризму, враховуючи як національні історичні та політичні традиції, так і ті тенденції, які існують у сучасному динамічному світі, що, як правило, не є можливим у процесі аналізу традиційних конституційно-правових інститутів.

Не в останню чергу саме однобічний характер тлумачення феномену території у конституційному праві та спрощене розуміння адміністративно-територіальних процесів не лише заважало і заважає дослідженню і вивченню проблем вітчизняного унітаризму, а і стало однією з причин перманентної дестабілізації його засад у реальній конституційній практиці протягом усіх років державної незалежності України в політичному, економічному, правовому та навіть духовно-культурному і психологічному вимірах.

Саме це здебільшого й сприяло виникненню одіозних міфів і соціальних фантомів про федералізм як «найбільш завершену форму регіоналізму та неодмінну умову для самореалізації потенціалу регіонів, кожної територіальної одиниці, кожного громадянина» [34, с. 42]. Тобто сьогодні існує серйозне протиріччя між доктринальними уявленнями про сутність та зміст унітаризму, умови його ефективного функціонування, розвитку та трансформації, що домінують у мисленні і діяльності вчених і політиків, та реальною практикою розвитку самої унітарної системи територіальної організації держави. До того ж, дискусія про федералізм і унітаризм в Україні, періодично з'являючись, на сьогоднішній день вже перестала бути питанням звичайного академічного або політичного діалогу [30, с. 15]. У силу цього, на наше глибоке переконання, формування

цілісної парадигмально-конституційної основи сучасного українського унітаризму відіграватиме вагому ідейно-пропагандистську роль у процесах протидії здебільшого проросійськи орієнтованим концептам федералізації України [2; 3; 9; 24; 26; 27; 34; 35].

У цьому аспекті слід погодитись з тим, що ключова теоретична проблема, яка обумовлює проблеми практичні, полягає у незбігу та навіть протиріччі позицій у визначенні самої сутності унітаризму. Зокрема, найбільш розповсюдженими є спроби тлумачити його лише як «конституційно-правовий принцип політичної системи» [4, с. 10], «принцип державного ладу» [28, с. 137–145], «принцип державного устрою» [25], «принцип територіального устрою» [11, с. 213–216] або «одну з форм державного устрою» [32, с. 886, 891].

До речі, саме ця обставина, на наш погляд, є причиною того, що проблема вітчизняного унітаризму зводиться тільки до суто політичної тематики або віддається на відкуп формально-юридичним методом її вирішення. При цьому не враховується, що визначення цього феномену – це питання, яке напряму пов'язане з аксіологічними, онтологічними, гносеологічними, сутнісно-субстанціальними та функціонально-телеологічними перспективами розвитку української державності.

Джерело різночитань та полярності позицій у поглядах як теоретиків, так і практиків на природу унітаризму полягає не тільки у відмінностях їх геополітичних і соціально-економічних інтересів, але і в недостатній мірі рефлексивності в осмисленні проблеми, з точки зору практики конституційного правокористування. Для нас є очевидним, що відмінності у розумінні сутності унітаризму визначаються явними та неявними світоглядними та теоретико-методологічними передумовами, пов'язаними не лише з розумінням місця і ролі сучасної політичної мапи світу держави Україна, її завдань та функцій, сутності її державної території, а генезису, природи та перспектив розвитку суспільно-політичного та духовно-культурного буття Українського народу в цілому. Тому те чи інше бачення політичного, соціального, історичного, духовно-культурного, ментального простору його існування неодмінно детермінуватиме трактування природи і ролі унітарності її території як конституційної цінності. У зв'язку з цим, найбільш перспективним є рух в такому напрямі, який відкриває можливості для активізації та зміцнення унітарної моделі її територіального устрою, оскільки саме недооцінка статусу і ролі державної території стала причиною деформації самої сутності українського унітаризму.

Відсутність відрефлектованого доктринального тлумачення питання та, насамперед, філософського обґрунтування унітаризму в Україні, породжує суперечливі погляди на завдання і форми організації її території. Як наслідок, має місце перманентна ідейна і практична боротьба за визначення суверенних прав держави та народу, зіткнення відцентрових та доцентрових тенденцій, розподіл зон відповідальності суб'єктів публічної влади, повноважень і ресурсів тощо.

Висновки. Вважаємо, що вивчення теоретико-методологічних та конституційно-правових аспектів територіального устрою України з позицій сучасного унітаризму дозволяє реалізувати установчу, політичну, юридичну, регулятивну, стабілізуючу, програмну, охоронну, обмежувальну, виховну; ідеологічну та інші функції Конституції України, конституціоналізму та конституційного права, зрозуміти їх динамічний характер, виявити рівень реального впливу науки, юридичної науки зокрема, і, насамперед, науки конституційного права, на правотворчість та правозастосування у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, способи застосування юридичної техніки як механізму підвищення ефективності як конституційно-правового регулювання суспільних відносин.

Незважаючи на перераховані та інші негативні чинники, які породжують доктринальні та прикладні проблеми сучасного унітаризму в Україні, вітчизняною наукою конституційного права накопичений відповідний масив конституційно-правового знання, який потребує систематизації та переосмислення, у тому числі, з точки зору потенційних можливостей розвитку конституційної доктрини та викладання відповідних знань у юридичних навчальних закладах.

Сьогодні важливо визначитися із змістом, предметом, об'єктом, методологією, структурою та зв'язками такого знання, його якісними характеристиками, способами отримання, пояснення, оцінки, суспільно-політичної ролі. Успішному зрушенню у даному напрямі має сприяти не тільки розробка цих та інших доктринальних проблем науки конституційного права та конституціоналістики, а й запровадження у навчальний процес інноваційних освітніх технологій, у тому числі й в аспекті вивчення конституційно-правових проблем території, ролі територіального чинника у житті народу та держави, територіального устрою, його принципів, функцій, форм гарантування тощо.

Список використаних джерел

1. *Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи* : монографія. Заг. ред. О. В. Турчинова; Секретаріат Кабінету Міністрів України. Київ: Геопринт, 2009. 615 с.
2. Бузина О. Украина. Федерализм и антифедерасты. Олесь Бузина. Авторский сайт-сообщество. URL: <https://buzina.org/povtorenie/2465-federalism.html> (дата звернення 08.03.2020).
3. Ветров В. Федеративная Украина – так ли страшен черт, как его малюют? Новости Украины. URL: <https://from-ua.com/eco/f0aa468b86251.html> (дата звернення 08.03.2020).
4. Гільбурт А. М. Конституційно-правові засади політичної системи України : автореф. дис. ... ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Харків, 2019. 20 с.
5. Гречко О. О. Принцип єдності та цілісності державної території як гарантія унітарного характеру української держави. Право і Безпека: наук. журн. 2014. № 4(55). С. 12–16.
6. Губань Р. В. Основи правового регулювання адміністративно-територіального устрою України : навч. посіб. Київ: [б. в.], 2013. 279 с.
7. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року. Відомості Верховної Ради України. 2019. № 21. Ст. 81.
8. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 90.
9. Колесніченко В., Бортнік Р. Федеративна Україна: безальтернативна альтернатива розвитку Української держави. Голос України. 2009. № 194 (4694). 15 жовтня. С. 4–5.
10. Колісник В. Перспективи удосконалення державно-територіального устрою України: відновлення унітаризму чи перехід до федералізму? Права людини: інформ. бюл. Харк. правозахис. групи. 2014. № 10 (1-15 квітня). С. 6–9.
11. Конституційне право України : підручник [Т. М. Слінько, Л. І. Летнянчин, Ф. В. Веніславський та ін.]; за заг. ред. Т. М. Слінько. Харків: Право, 2020. 592 с.
12. Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» від 8 червня 1995 р. Голос України. 1995. 10 червня.
13. Конституція (Основний Закон) України: прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР дев'ятого скликання 20 квітня 1978 р. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09?find=1&text=%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80> (дата звернення 08.03.2020).
14. Конституція України: прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
15. Конституція України: Проект, винесений Верховною Радою України на всенародне обговорення: Постанова Верховної Ради України від 1 липня 1992 року № 2525-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 37. Ст. 550.
16. Концепція адміністративної реформи в Україні: затверджена Указом Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98?find=1&text=%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80#w13> (дата звернення 08.03.2020).
17. Концепція державної мовної політики: схвалена Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010?find=1&text=%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80> (дата звернення 08.03.2020).
18. Концепція державної регіональної політики: затверджена Указом Президента України від 25 травня 2001 року № 341/2001 Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001?find=1&text=%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80#w13> (дата звернення 08.03.2020).
19. Концепція нової Конституції України: схвалена Постановою Верховної Ради Української РСР «Про Концепцію нової Конституції України» від 19 червня 1991 року № 1213-XII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. № 35. Ст. 466.
20. Кресіна І. О., Стойко О. М. Еволюція унітаризму в Україні: між консолідацією та консервацією. Право України. 2014. № 9. С. 45–52.
21. Курас І. Федерация чи унітарна держава? (Загальнонаціональні та регіональні державотворчі інтереси в сучасній Україні). Політика і час. 1993. № 6. С. 4–8.
22. Кучабський О. Г. Адміністративно-територіальна організація України: теорія, методологія, механізми становлення : монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. 315 с.
23. Магновський І. Й. Територіальний устрій України : монографія. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. 474 с.
24. Медведчук В. Доктринальна модель побудови федеративної держави: українська ретроспектива і сучасність. Право України. 2013. № 9. С. 289–305.

25. Міщук В. В. Унітаризм як принцип державного устрою. Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права. 2010. № 4/2010. С. 12–16.
26. Мочалов А. Азбука федерализма. Лекция первая. Сайт Общественного движения «Украинский выбор – Право народа». URL: <http://vybor.ua/video/federalization/aleksandr-mochalov-azbuka-federalizma-lekciya-pervaya.html> (дата звернення 08.03.2020)
27. Мучник Г. Унитарная нетерпимость или федеративное добрососедство? Еженедельник 2000. URL: <http://2000.net.ua/2000/svoboda-slova/sotsium/81302> (дата звернення 08.03.2020)
28. Наливайко Л. Р. Державний лад України: теоретико-правова модель : монографія. Харків: Право, 2009. 598 с.
29. Правові засади оптимізації адміністративно-територіального устрою : монографія. За ред. І. О. Кресіної. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Вид-во «Юридична думка», 2013. 327 с.
30. Реньов С. В. Цінності конституційного ладу України та їх правова регламентація: автореф. дис. ... ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право». Харків, 2017. 20 с.
31. Романюк О. І. Унітаризм VS федералізація: проблема державного устрою України в контексті конституційної реформи. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія: зб. наук. пр. НЮУ ім. Я. Мудрого. Харків: Право, 2014. № 3 (22). С.111–119.
32. Савчин М. В. Конституційне право України : підручник. Київ : Правова єдність, 2009. 1008 с.
33. Телещук С. О. Державний устрій України: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... д-ра політ. наук: спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Київ, 2000. 34 с.
34. Тихонов В. Манифест федерализма, или путь к демократическому государству. Луганск, 2004. С. 42. 64 с.
35. Толочко П. Нам нужно федеративное государство. Сайт Общественного движения «Украинский выбор – Право народа». URL: <http://vybor.ua/video/federalization/nam-nujno-federativnoe-gosudarstvo.html> (дата звернення 08.03.2020).

References

1. *Administrativno-terytorialnyi ustroi Ukrainy. Istoriia. Suchasnist. Perspektyvy* : monohrafiia. Zah. red. O. V. Turchynova; Sekretariat Kabinetu Ministriv Ukrainy. Kyiv: Neoprynt, 2009. 615 s.
2. Buzina O. Ukraina. Federalizm i antifederasty. Oles' Buzina. Avtorskij sayt-soobshchestvo. URL: <https://buzina.org/povtorenie/2465-federalism.html> (data zvernennya 08.03.2020).
3. Vetrov V. Federativnaya Ukraina – tak li strashen chert, kak ego malyuyut? Novosti Ukrainy. URL: <https://from-ua.com/eco/f0aa468b86251.html> (data zvernennya 08.03.2020).
4. Hilburt A. M. Konstytutsiino-pravovi zasady politychnoi systemy Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo». Kharkiv, 2019. 20 s.
5. Hrechko O. O. Pryntsy yednosti ta tsilisnosti derzhavnoi terytorii yak harantiia unitarnoho kharakteru ukrainskoi derzhavy. Pravo i Bezpeka: nauk. zhurn. 2014. № 4(55). S. 12–16.
6. Huban R. V. Osnovy pravovoho rehuliuвання administrativno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy : navch. posib. Kyiv: [b. v.], 2013. 279 s.
7. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi» vid 25 kvitnia 2019 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2019. № 21. st. 81.
8. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky» vid 5 liutoho 2015 roku. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 13. st. 90.
9. Kolesnichenko V., Bortnik R. Federativna Ukraina: bezalternativna alternatyva rozvytku Ukrainskoi derzhavy. Holos Ukrainy. 2009. № 194 (4694). 15 zhovtnia. S. 4–5.
10. Kolisnyk V. Perspektyvy udoskonalennia derzhavno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: vidnovlennia unitaryzmu chy perekhid do federalizmu? Prava liudyny: inform. biul. Khark. pravozakhys. hrupy. 2014. № 10 (1-15 kvitnia). S. 6–9.
11. Konstytutsiine pravo Ukrainy : pidruchnyk [T. M. Slinko, L. I. Letnianshyn, F. V. Venislavskiy ta in.]; za zah. red. T. M. Slinko. Kharkiv: Pravo, 2020. 592 s.
12. Konstytutsiinyi dohovir mizh Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy ta Prezydentom Ukrainy «Pro osnovni zasady orhanizatsii ta funktsionuvannia derzhavnoi vlady i mistsevoho samovriadiuvannia v Ukraini na period do pryiniattia novoi Konstytutsii Ukrainy» vid 8 chervnia 1995 r. Holos Ukrainy. 1995. 10 chervnia.
13. Konstytutsiia (Osnovnyi Zakon) Ukrainy : pryiniata na pozacherhovii somii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR deviatoho sklykannia 20 kvitnia 1978 r. Ofitsiinyi sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09?find=1&text=%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80> (data zvernennya 08.03.2020)
14. Konstytutsiia Ukrainy : pryiniata na V sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1996. № 30. cr. 141.
15. Konstytutsiia Ukrainy : Proekt, vynesenyi Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy na vsenarodne obhovorennia: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 1 lyupnia 1992 roku № 2525-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1992. № 37. st. 550

16. *Kontseptsiiia administratyvnoi reformy v Ukraini* : Zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 22 lypnia 1998 roku № 810/98. Ofitsiyniy sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98?find=1&text=%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80#w13> (data zvernennya 08.03.2020)
17. *Kontseptsiiia derzhavnoi movnoyi polityky* : skhvalena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 15 lyutoho 2010 roku № 161/2010. Ofitsiyniy sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010?find=1&text=%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80#w13> (data zvernennya 08.03.2020)
18. *Kontseptsiiia derzhavnoi rehionalnoi polityky* : zatverdzhena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 25 travnia 2001 roku № 341/2001 Ofitsiyniy sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001?find=1&text=%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%B0%D1%80#w13> (data zvernennya 08.03.2020)
19. *Kontseptsiiia novoi Konstytutsii Ukrainy* : skhvalena Postanovoiu Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR «Pro Kontseptsiiu novoi Konstytutsii Ukrainy» vid 19 chervnia 1991 roku № 1213-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady URSR. 1991. № 35. st. 466
20. *Kresina I. O., Stoiko O. M. Evoliutsiia unitaryzmu v Ukraini: mizh konsolidatsiieiu ta konservatsiieiu*. Pravo Ukrainy. 2014. № 9. S. 45–52.
21. *Kuras I. Federatsiia chy unitarna derzhava? (Zahalnonatsionalni ta rehionalni derzhavotvorchi interesy v suchasni Ukraini)*. Polityka i chas. 1993. № 6. S. 4–8. Kuchabskyi O. H. Administratyvno-terytorialna orhanizatsiia Ukrainy: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy stanovlennia: monohrafiia. Lviv: LRIDU NADU, 2010. 315 s.
22. *Kuchabs'kyi O. H. Administratyvno-terytorial'na orhanizatsiia Ukrainy: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy stanovlennia* : monohrafiia. L'viv : LRIDU NADU, 2010. 315 s.
23. *Mahnovskiy I. Y. Terytorialnyi ustroi Ukrainy* : monohrafiia. Ivano-Frankivsk: Tipovit, 2011. 474 s.
24. *Medvedchuk V. Doktrynalna model pobudovy federatyvnoi derzhavy: ukrainska retrospektyva i suchasnist*. Pravo Ukrainy. 2013. № 9. C. 289–305.
25. *Mishchuk, V. V. Unitaryzm yak pryntsyp derzhavnoho ustroiu [Unitarianism as a Principle of Government]*. Universytetski naukovi zapysky. 2010. № 4. S. 12–16. [in Ukrainian].
26. *Mochalov A. Azbuka federalizma. Lekciya pervaya*. Sajt Obshchestvennogo dvizheniya «Ukrainskij vybor – Pravo naroda». URL: <http://vybor.ua/video/federalization/aleksandr-mochalov-azbuka-federalizma-lekciya-pervaya.html> (data zvernennya 08.03.2020)
27. *Muchnyk H. Unytarnaia neterpymost yly federatyvnoe dobrososedstvo? Ezhenedelnyk 2000*. URL: <http://2000.net.ua/2000/svoboda-slova/sotsium/81302> (data zvernennya 08.03.2020)
28. *Nalyvaiko L. R. Derzhavnyi lad Ukrainy: teoretyko-pravova model* : monohrafiia. Kharkiv : Pravo, 2009. 598 s.
29. *Pravovi zasady optymizatsii administratyvno-terytorialnoho ustroiu* : monohrafiia. Za red. I. O. Kresinoi. Kyiv : In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy; Vyd-vo «Iurydychna dumka», 2013. 327 s.
30. *Renov Ye. V. Tsinnosti konstytutsiinoho ladu Ukrainy ta yikh pravova rehlementatsiia: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 «Konstytutsiine pravo; munitsypalne pravo»*. Kharkiv, 2017. 20 s.
31. *Romaniuk O. I. Unitaryzm VS federalizatsiia: problema derzhavnoho ustroiu Ukrainy v konteksti konstytutsiinoy reformy. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho»*. Seriia: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia: zb. nauk. pr. NIuU im. Ya. Mudroho. Kharkiv : Pravo, 2014. 2014. № 3 (22). S.111–119.
32. *Savchyn, M. V. Konstytutsiine pravo Ukrainy [Constitutional Law of Ukraine]: pidruchnyk*. Kyiv : Pravova yednist, 2009. 1008 s. [in Ukrainian].
33. *Teleshun S. O. Derzhavnyi ustroi Ukrainy: problemy teorii i praktyky: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra polit. nauk: spets. 23.00.02 «Politychni instytuty ta protsesy»*. Kyiv, 2000. 34 s.
34. *Tihonov V. Manifest federalizma, ili put' k demokraticheskemu gosudarstvu*. Lugansk , 2004. 64 s.
35. *Tolochko P. Nam nuzhno federativnoe gosudarstvo*. Sajt Obshchestvennogo dvizheniya «Ukrainskij vybor – Pravo naroda». URL: <http://vybor.ua/video/federalization/nam-nuzhno-federativnoe-gosudarstvo.html> (data zvernennya 08.03.2020).

Батанов О. В. Доктрина сучасного унітаризму: проблеми формування та реалізації

Висвітлюються концептуальні проблеми формування вітчизняної доктрини унітаризму. Констатуючи факт, що найбільш багатоаспектною і складною є проблема утвердження в Україні оптимальної форми державного устрою, пропонується посилити у вітчизняній конституційній науці та освіті доктринальні засади сучасного унітаризму.

Аналізуючи комплекс сутнісних та змістових характеристик унітаризму як феномену сучасного конституційного права, окреслюються перспективні напрямки розвитку унітаристської доктрини. Показаний синергетичний зв'язок між теорією сучасного унітаризму, принципами унітарності державної території та фундаментальними інститутами політико-правового та державно-управлінського життя сучасних унітарних держав. Доводиться, що унітарний устрій є не лише одним із важливих компонентів процесу досягнення завдань, цілей та функцій більшості сучасних держав, а й іманентною ознакою та стратегічним елементом механізму реалізації їх суверенних прав.

Ключові слова: унітаризм, унітарність, територія, держава, державний устрій, унітарний устрій, адміністративно-територіальний устрій.

Batanov O. V. The doctrine of modern unitarism: problems of formation and realization

The conceptual problems of the formation of the national doctrine of unitarism are covered. Recognizing the fact that the most multifaceted and complex problem is the establishment of the optimal form of government in Ukraine, it is proposed to introduce a separate vector in national constitutional science and education. In spite of the fact that in the field of political and legal science in general and modern constitutionalism, the issue of unitarism is quite actively discussed by scholars, scientists, politicians and public figures, the scientific knowledge in this field remains extremely controversial and fragmentary.

Analyzing the complex of essential and substantive characteristics of unitarism as a phenomenon of modern constitutional law, outlines perspective directions of development of the unitarian doctrine. The synergistic connection between the theory of modern unitarism, the principles of unitarity of the state territory and the fundamental institutions of political-legal and state-administrative life of modern unitary states is shown. It proves that the unitary system is not only one of the important components of the process of achieving the tasks, goals and functions of most modern states, but also an immanent feature and strategic element of the mechanism of exercising their sovereign rights.

Considering that unitarism is a multidimensional socio-political and constitutional phenomenon: it is an idea, a theory, a scientific direction, and a global social and constitutional practice, and a constitutional form of the existence and functioning of territorial communities, and the historical state of national statehood and Ukrainian regional civilization, and the form of realization of national identity and citizenship, etc., concludes the relevance and necessity of forming a unitarianist discourse in modern constitutional law science and education.

In the opinion of the author, consistent conceptualization and institutionalization of the unitarianist doctrine will allow us to understand the deep processes that determine the emergence of the phenomenon of national unitarism, testify to the enormous civilizational role and axiological, ontological, epistemological, functional and psycho-logical features in the course of its political structuring, formation of market economy relations, implementation of eco-humanistic national security and defence.

Keywords: unitarism, unitarian, territory, state, state system, unitary system, administrative and territorial system.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-6

УДК 340.111.5

*Світлана Василівна Бобровник,
завідувач кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор*

**ДОКТРИНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАВОВОГО КОМПРОМІСУ
ТА ЙОГО РОЛЬ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Постановка проблеми. Характеристика сучасного суспільства як певним чином організованої соціальної системи та упорядкованої взаємодії суб'єктів підвищує значення антропологічних чинників його функціонування. Основу цих чинників складає природа людини як соціальної істоти у різноманітних її проявах. Важливими аспектами цієї природи є взаємодія індивідів, можливість реалізації суб'єктивних інтересів та наданих можливостей, усвідомлення межі прав і необхідності гарантування можливостей інших суб'єктів добровільним виконанням обов'язків, знаходження засобів і шляхів подолання протиріч, що виникають у процесі комунікації суб'єктів суспільних відносин.

Протиріччя у суспільстві, боротьба між соціальними групами та конфліктність суспільних інтересів підвищують значення та актуальність соціального компромісу, здатного забезпечити стабільність та упорядкованість людської поведінки, формування певних рівнів організації соціуму, забезпечення системності соціальних інститутів.

В умовах суттєвого підвищення значимості держави як засобу забезпечення узгодженості суспільних процесів та права як засобу відображення, закріплення, гарантування та відновлення